

**İNGİLİZ YÖNETİMİ DÖNEMİNDE
KIBRIS TÜRKLERİNİN
SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ
(1923-1960)**

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-3.1. Dizi – Sayı: 16

**İNGİLİZ YÖNETİMİ DÖNEMİNDE
KIBRIS TÜRKLERİNİN
SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ
(1923-1960)**

Mehmet BALLYEMEZ

ANKARA, 2021

Balyemez, Mehmet, 1966-

İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmeleri, 1923-1960 / Mehmet Balyemez. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2021.

xii, 532 s. : resim, tıpkıbasım ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-3.1. Dizi-Sayı: 16)

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978 - 975 - 17 - 4842 - 3

1. Lozan Antlaşması _ Kıbrıs Türkleri. 2. Kıbrıs Türkleri _ Siyasi faaliyetler _ Kıbrıs. 3. Kıbrıs Türkleri _ Siyasi faaliyetler _ 1939-1945.

4. Kıbrıs Türkleri _ Siyasi faaliyetler _ 1946-1960. 5. Kıbrıs _ İngiliz yönetimi, 1923-1960. 6. Kıbrıs _ Yönetim ve politikalar _ 1923-1960. I. E.a. II. Dizi.

956.9303

327.9569303

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 21.12.2020 tarihli ve 813/9 sayılı kararı gereği 1.000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-17- 4842-3

İnceleyiciler: Prof. Dr. Ali SATAN
Prof. Dr. Ali Efdal ÖZKUL

Kapak Tasarım: Emine ÇAKIR

Baskı:

Girişim Ajans Ofset Matb. Bas. Yay. Dağ. Kırt.
Gıda İnş. Eğt. Dan. Rek. Bil. Mak. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi Samanyolu Cad. No: 35 İskitler/ANKARA
Tel: 0 (312) 384 22 23 • e-mail: girisimahmet@hotmail.com

Baskı Hazırlık:

Sata Reklam / www.satareklam.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMLAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASINDA KIBRIS TÜRKLERİNİN KIBRIS'TA SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ (1923–1938)

A. Lozan Barış Görüşmeleri ve Kıbrıs Türkleri.....	27
1. Lozan Barış Görüşmeleri Sırasında Kıbrıs'la İlgili Gelişmeler.....	27
2. Lozan Barış Antlaşması'nın Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları.....	34
B. Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Siyasi Faaliyetlerine Etki Eden Faktörler	36
1. Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Kıbrıs'taki Siyasi Gelişmeler.....	36
2. Kıbrıs Türklerinin Eğitim Alanındaki Mücadelesi.....	39
3. Kıbrıs Türklerinin Müftülük Kurumu ile İlgili Sorunları.....	48
4. Kıbrıs Türklerinin Evkaf Kurumu ile İlgili Sorunları.....	52
5. Kıbrıs Rumlarının Enosis Faaliyetleri.....	56
6. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası.....	72
C. Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'taki Siyasi Örgütlenmeleri.....	80
1. Kıbrıs Türk Cemaat-ı İslamiyesi.....	80
2. Evkaf Müdürlüğü ve Kıbrıs Türklerinin Muhalif Örgütlenme Faaliyetleri	87
3. Lefkoşa Belediye Meclisi Seçimlerinde Evkafçılar ve Halkçılar (1926).....	91
4. Kavanin Meclisi Seçimleri'nde Evkafçılar ve Halkçılar (1930).....	93
5. Milli Kongre (1931)	100

İKİNCİ BÖLÜM
KIBRIS TÜRKLERİNİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
SIRASINDAKİ SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ (1939–1945)

A. İngiltere'nin Kıbrıs Politikası	112
B. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası	117
C. Kıbrıs Rumlarının Enosis Amaçlı Faaliyetleri.....	127
D. Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'taki Siyasi Örgütlenmeleri.....	129
1. Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu (KATAK)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	129
2. Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	152
3. Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği (KTKB)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KIBRIS TÜRKLERİNİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA
SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ (1946–1960)

A. İngiltere'nin Kıbrıs Politikası	183
B. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası	204
C. Kıbrıs Rumlarının Enosis Amaçlı Faaliyetleri.....	246
D. Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'taki Siyasi Örgütlenmeleri.....	269
1. Kıbrıs Milli Türk Birliği (KMTB)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	270
2. Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu (KTKF)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	279
3. Kıbrıs Türk Birliği İstiklal Partisi (KTBİP)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	298
4. Kıbrıs Türktür Partisi (KTP)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	311
5. Kıbrıs Türk Direniş Örgütleri ve Türk Mukavemet Örgütü	330
E. Kıbrıs Türklerinin Türkiye'deki Siyasi Örgütlenmeleri.....	352
1. Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti (KOYC)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	353
2. Kıbrıs Türk Kültür Derneği (KTKD)'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	367
F. Kıbrıs Türklerinin İngiltere'deki Siyasi Örgütlenmeleri.....	385

SONUÇ	401
KAYNAKLAR	411
DİZİN	445
EKLER	453

ÖN SÖZ

Doğu Akdeniz’de stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs, tarih boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı kültürleri topraklarında barındırmıştır.

Kıbrıs’ta yaşayan birbirinden farklı din, kültür ve medeniyete sahip çok sayıda topluluk bazı dönemlerde huzur içinde yaşarlarken bazı dönemlerde ise etnik, dini, ekonomik veya yönetim sorunlarından dolayı çatışma içinde olmuşlardır. Ancak 18’inci yüzyılın sonlarında yaşanan ve etkileri küresel boyutta hissedilen Fransız Devrimi Kıbrıs’ta yaşanan bu çatışmaların yeni rotasını kalıcı olarak belirlemiştir. Kıbrıs Rumlarında milliyetçi duyguların yeşermesini sağlayan Fransız Devrimi sonrasındaki dönemde yaşanan Rumların Enosis girişimleri Kıbrıs Sorununun köklerini oluşturmuştur.

Kıbrıs Sorunu, tarihin her döneminde farklı aşamalardan geçerken İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan gelişmeler sorunun çözümünü çok ortaklı hale getirmiştir. Yunanistan’ın Kıbrıs Sorununu 1954 yılında Birleşmiş Milletler (BM) gündemine taşıması bölgesel çıkarları olan güçlü devletlerin bu soruna müdahil olmasının yolunu açmıştır.

Kıbrıs Sorununu görece çözen Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucunda Kıbrıs Türkleri ile Rumların kurucu ortak olarak yer aldıkları Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında ilan edilmiştir. Hassas dengeler üzerine kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Rumların 1960 yılı Aralık ayında başlattıkları ve Kıbrıs Türklerini yok etmek amacıyla yürürlüğe soktukları Akritas Planı sonucunda yıkılmıştır. Yaşanan saldırılar sonrasında oluşan *de facto* durum sonucunda Kıbrıs Türkleri adanın kuzeyinde yer almış ve devlet yönetiminden dışlanmışlarken Rumlar ise uluslararası camia tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti’nin tek temsilcisi olarak kabul görmüşlerdir.

Kıbrıs Sorunu 20’nci yüzyılın sonları ile 21’inci yüzyılın başlarında yeni bir sürece evrilmiştir. Avrupa Birliği (AB), 1997 yılında yaptığı açıklamada, Zürih ve Londra Antlaşmalarına aykırı olmasına rağmen Kıbrıs Cumhuriyeti’ni temsilen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)’ni bünyesine almaya karar verdiğini ilan etmiş yedi yıl sonra ise Birlik üyesi yapmıştır. Bu gelişme Kıbrıs Sorununun daha da karmaşık bir hale gelmesine yol açmış, AB de sorunun taraflarından biri olmuştur.

Çünkü Kıbrıs Sorununun taraflarından biri olan Türkiye, AB'ye üye olabilmek için 1963 yılından itibaren yoğun bir çaba göstermesine rağmen henüz Birlik'e kabul edilmemiştir. Üstelik Türkiye, GKRY'yi resmi olarak da tanımamaktadır. Türkiye'nin AB'ye kabul edilmesi için gerekli olan koşullardan birisi de diğer üyelerle birlikte GKRY'nin onayıdır. GKRY, 2004 yılından sonra Türkiye'nin AB'ye kabul edilmesi sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Türkiye, 50 yılı aşkın bir geçmişe uzanan AB üyeliği sürecinde karşısına getirilen ekonomik, sosyal, siyasi vb. onlarca soruna çözüm bulma mücadelesi verirken şimdi ise bu sorunlardan çok daha büyük olan GKRY bariyeri ile baş edebilmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Etkileri günümüze kadar uzanan Kıbrıs Sorununu tam olarak anlayabilmek ve sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için tarihsel gelişmeleri her yönüyle bilebilmek önemlidir. Kıbrıs Türklerinin İngiliz yönetimi dönemindeki siyasi örgütlü faaliyetleri de Kıbrıs Sorununun kökenine dair önemli bir kesiti oluşturmaktadır.

Kıbrıs konusu, birçok akademik çalışmada çok yönlü olarak incelenmiştir. Kıbrıs'la ilgili yapılan akademik çalışmalarda daha çok; Kıbrıs Türk milliyetçiliği, Türk Mukavemet Teşkilatı, Kıbrıs Türk basını, Kıbrıs Sorunu, Türkiye'nin Kıbrıs politikası, İngiltere'nin Kıbrıs politikası, Türk-Yunan ilişkileri vb. konular ele alınmıştır. Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmeleri ile ilgili akademik çalışmalar ise az sayıdadır. Fazilet Derendeli'nin "Kıbrıs Türk Cemaat-i İslamiyesine Mahsus Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi", Umut Gürses'in "Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve Faaliyetleri", Özgür Solakoğlu'nun "Türk Mukavemet Teşkilatı", Ayhan Cankut'un "Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesi (Türk Mukavemet Teşkilatı ve Faaliyetleri)", Can Kasapoğlu'nun "Kıbrıs'ta Yerel Bir Mukavemet Örgütü Olarak Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nin İncelenmesi" başlıklı tezler siyasi örgütlenmeler konusunda yapılan az sayıdaki çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ancak yapılan bu çalışmalar, Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmelerinin tamamını kapsamamış ya bölgesel düzeyde kalmış ya da siyasi örgütlenmelerin bir kesitini ele almıştır. Sonuç olarak, Kıbrıs Türklerinin 1923-1960 yılları arasında Türkiye, Kıbrıs ve İngiltere'de yaptıkları siyasi örgütlenmelerin *tamamını* konu alan ve *arşiv belgelerine* dayalı ilk bilgileri bilim dünyasının hizmetine sunan bu çalışmanın kendi alanında özgün olma özelliğini taşıdığı söylenebilir.

"İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri (1923-1960)" konulu bu çalışmada; Kıbrıs Türklerinin Lozan Barış Antlaşması sonrasında siyasi örgütlenme faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın hareket

noktası olarak siyasi örgütlenmelerin tüzükleri ile faaliyetleri kabul edilmiş ve örgütlerin tüzüklerinde yer alan amaçlarına ne ölçüde ulaşabildikleri tartışılmıştır. Bu tartışmada özellikle şu sorulara cevap aranmıştır: Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmelerine etki eden iç ve dış dinamikler nelerdir? Kıbrıs Türkleri, siyasi örgütlenme faaliyetlerinde kendi içlerinde birlik sağlayabilmişler midir? Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmelerindeki temel motivasyon ne olmuştur? Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmelerine desteği veya teşviki olmuş mudur? Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmeleri kuruluş amaçlarını gerçekleştirebilmişler midir?

Bu soruların cevaplarını bulabilmek için hem Türkiye'de hem de KKTC'de bulunan arşivlerde incelemelerde bulunulmuştur. KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi (MAAD)'nde yapılan çalışmalarda Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmelerle ilgili belgeler ile çalışılan döneme ait basın incelenmiş, söz konusu örgütlerin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. MAAD'da yapılan araştırmalarda henüz tasnif edilmemiş belgeleri inceleme fırsatı da bulunmuş, 2015 yılı Haziran ayından itibaren araştırmacılara açılan KATAK belgelerinde ayrıntılı çalışma fırsatı elde edilmiştir.

Bununla birlikte Lefkoşa'daki Ahmet Necati Özkan Vakfı ile Dr. Fazıl Küçük Müzesi ve Arşivinde bulunan belgeler de incelenmiş, çalışılan döneme ait şahitlikleri olan kişilerle tarih söyleşileri yapılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken bazı önemli sorunlarla da karşılaşmıştır. Bu sorunlardan biri, Kıbrıs Türk siyasi örgütleri ile ilgili mevcut kaynaklarda ilgili yapılan taramalarda aynı örgütün farklı isimlerle zikredildiği (Milli Parti ve Halk Partisi ifadelerinin Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi yerine, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin hem Türkiye'de hem Londra'da şubesi varken Londra'daki şubesi için Kıbrıs Türktür Partisi ibaresinin kullanılması, Kıbrıs Türk Birliği İstiklal Partisi yerine ise sadece İstiklal Partisi ibaresinin kullanılması vb.) görülmüş ve bahsi geçen örgütlerin gerçek kimliğini tam olarak ortaya koyabilmek amacıyla titiz bir araştırma yapmaya özen gösterilmiştir.

Bununla birlikte özellikle Kıbrıs Türklerinin Türkiye'de kurmuş oldukları Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti ile ilgili olarak, Bilgi Edinme Kanunu kapsamında örgütün kuruluş yılı ve tam adresini de belirtilmek suretiyle yapılan Bilgi Edinme İsteğine İçişleri Bakanlığı tarafından olumsuz cevap verilmiştir. Türk kanunlarına göre kurulan ve Türkiye'de faaliyet yürüten söz konusu örgüt ile ilgili bilgi ve belgelerin tamamına yakını ancak KKTC'deki birinci ve ikinci elden kaynaklardan temin edilebilmiştir.

Bu kitap, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE)'nde 2017 yılı Haziran ayında savunulan ve oybirliği ile kabul edilen "İngiliz Yönetimi

Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmesi (1878-1960)” başlıklı doktora tezinin gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş son halidir. Kitabın hazırlığı sırasında, KKTC’deki MAAD ve kişisel arşivler ile Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)’nde bulunan çok sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır. İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs Türk siyasi örgütlenmeleri ile ilgili yapılan bu çalışmada, söz konusu belgeler ile ikinci elden kaynaklardaki bilgiler birlikte değerlendirilerek objektif bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak her ne kadar çok yönlü olarak incelenmiş olsa da bu kitap çoğu bilimsel çalışma gibi mükemmellik olgusundan uzak olup başka çalışmalarla desteklenmeye her zaman açıktır. Yine de kitapta yer alan bilgi ve belgelerin konu ile ilgili araştırma yapacak olanlara kılavuzluk edebileceği içtenlikle söylenebilir.

Bu kitabın hazırlanması sırasında, Türkiye’de ve KKTC’de yaşayan ve görev yapan çok sayıda kişinin değerli katkılarından istifade edildiğini belirtmek gerekir. Tarihsel olaylara geniş bir bakış açısıyla yaklaşarak analitik değerlendirmeler yapmam konusunda beni sürekli olarak yönlendiren ve bütün çalışma süresince tüm desteğini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Bige Sükan başta olmak üzere; Türk İnkılap Tarihi Enstitü (TİTE) Müdürü Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan’a, Sayın Prof. Dr. Mesut Çapa ve Sayın Prof. Dr. Necdet Hayta ve TİTE’nin akademik kadrosuna şükranlarımı sunuyorum.

Bununla birlikte KKTC’deki çalışmalarına destek veren Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi (MAAD) eski Müdürü Sayın Gökhan Şengör’e, Dr. Fazıl Küçük Vakfı Müdürü Sayın Altay Sayıl’a, Necati Özkan Vakfı sahibi merhum Ahmet Necati Özkan’a, Kıbrıs Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Sayın İsmail Bozkurt’a, gazeteci/yazar Sayın Sabahattin İsmail’e, siyasetçi, gazeteci ve tarihçi Sayın Naim Pınar ile yardımsever MAAD görevlilerine saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Son şükran duygularımı da ailem için kullanmak istiyorum. Kitap hazırlığının her safhasında desteklerini esirgemeyen başta kıymetli eşim Sevim Balyemez olmak üzere kızlarım Melisa Sonat ve Almira’ya çok teşekkür ediyorum.

Dr. Mehmet BALYEMEZ

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKEL	: Çalışan Halkın İlerici Partisi/Anorthotikon Komma Ergazomenou Laou
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BBC	: British Broadcasting Corporation
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
DAÜ	: Doğu Akdeniz Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
EMAK	: Kıbrıs Ulusal Kurtuluş Cephesi
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Milli Mücadele Örgütü / Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
ERE	: Ulusal Radikal Birlik Partisi/ Ethniki Rizospastiki Enosis
FCO	: Foreign and Commonwealth Office
HTK	: Hürriyet ve Terakki Kulübü
KİP	: Kıbrıs'ın İsdirdat Planı
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
KKP	: Kıbrıs Komünist Partisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMTB	: Kıbrıs Milli Türk Birliği
KMTHP	: Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi
KTB	: Kıbrıs Türk Birliği
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
KTCİ	: Kıbrıs Türk Cemaat-i İslamiyesi
KTÇB	: Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği
KTİB	: Kıbrıs Türk İşçiler Birliği
KTK	: Kıbrıs Türk Kulübü
KTKB	: Kıbrıs Türk Kurumlar Birliği

KTKD	: Kıbrıs Türk Kültür Derneği
KTKF	: Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu
KTMB	: Kıbrıs Kurumları Mümessiller Birliği
KYOC	: Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
MAAD	: Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü/North Atlantic Treaty Organization
OHEN	: Ortodoks Hristiyan Gençlik Örgütü/ Orthodoxos Christianiki Enosis Neon
PEK	: Kıbrıs Çiftçiler Birliği /Enosi Kiprion Argoton
PEO	: Kıbrıs İşçi Federasyonu/Pankypria Ergatiki Omospondia - Pancyprian Federation of Labour
PEON	: Kıbrıs Ulusal Gençlik Örgütü/ The Nationalist Pancyprian Youth Movement
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TMGK	: Türkiye Milli Gençlik Komitesi
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TTC	: Türk Teavün Cemiyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YDÜ	: Yakın Doğu Üniversitesi
age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Makale
agt	: Adı Geçen Tez
agb	: Adı Geçen Belge
agh	: Adı Geçen Haber
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
t.y.	: Basım tarihi yok
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri / yayınevi yok
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık
Y.evi	: Yayınevi

GİRİŞ

İnsanoğlu, hayatının her safhasında örgütlü faaliyetlere konu olmuştur. Örgütlü faaliyetler günlük hayatımızda çok yer işgal etmesine rağmen örgüt ile ilgili kavramsal çalışmaların geçmişi çok eskilere dayanmamaktadır. Örgüt kavramı, 18'inci yüzyıl ortalarında İngiltere'de başlayan ve 20'nci yüzyıl başlarından itibaren tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Sanayi Devrimi ile birlikte literatüre girmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan fabrika kültürü örgüt kavramının gelişmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır¹.

Örgüt kavramının literatüre girmesi ile birlikte kavram hakkındaki ilk akademik çalışmalar 1950'li yılların başında Kolombiya Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunu Princeton Üniversitesi'ndeki *Örgüt Kuramı* konulu bir dizi konferans takip etmiştir. Örgüt kavramı ile yakından ilgilenenler daha çok sosyologlar, siyaset bilimcileri, psikologlar ve yönetim uzmanları ile iktisatçılar olmuşlardır².

Akademisyenler tarafından yapılan çalışmaların sonucunda örgüt, toplumun ortak ihtiyaçları ile bireylerin istekleri arasındaki çatışmayı uzlaştırabilecek yegâne sistem olarak kabul edilmiştir³. Bundan dolayı, siyasi otoriteler özellikle 20'nci yüzyıl ortalarından itibaren örgütlenme faaliyetlerini desteklemeye başlamışlardır.

Örgüt kavramı genel olarak, belirli amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kişilerin oluşturduğu topluluklar olarak ifade edilebilir. Örgütlerin ortak özellikleri; karizmatik bir liderin varlığı, üyelerin örgüt amaçları konusunda fikir birliği etmeleri ve örgütsel faaliyetlerin belli alanlarla sınırlı olmasıdır⁴.

Örgütlerin kuruluş amaçlarını elde edebilmesi için temel faktörlerden ilki karizmatik bir liderin varlığına ihtiyaç duyulmasıdır. Karizmatik lider, örgütün geniş kitleler tarafından kabul görmesini sağlayabilir ve bu suretle örgütün varlığını

1 İpek Kalemci Tüzün, "Yönetimde Erken Dönem: Klasik ve Neoklasik Yaklaşımlar", Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Cem Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 11-13.

2 Ünal Sığırı, "Örgüt Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi", Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Cem Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 37-38.

3 Sığırı, *age.*, ss. 38-39.

4 Martin Ruef and Howard E. Aldrich, *Organizations Evolving*, Second Edition, SAGE Publications, California 2006, ss. 4-11.

devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyulan üye sayısını çoğaltabilir, bu yolla hem kamuoyunda hem de resmi makamlar nezdindeki kabul edilebilirliğini artırarak örgütün meşruiyetini sağlayabilir. Örgütlerin başarısında liderler ile birlikte öne çıkan bir diğer faktör ise örgüt üyelerinin nitelik ve nicelikleridir. Örgüt üyeleri, bazı konularda farklı düşüncelere sahip olsalar da söz konusu örgüt prensipleri ve amaçları olduğunda ortak hareket edebilmeleri bir diğer başarı kriteridir⁵. Bununla birlikte, örgüte üye olan kişilerin niceliği de önemlidir. Örgüt yöneticileri, kuruluş amaçlarını elde edebilmek için üye sayısını artırmak suretiyle elde edecekleri sayısal fazlalığı hükümeti/yönetimi etkilemede bir araç olarak kullanmak istemişlerdir. Örgütleri belirleyen bir başka faktör ise faaliyet alanlarının sınırlılığıdır. Bu sınır aynı zamanda örgütlerin nitelendirilmesinde de etkilidir. Şöyle ki, işçi haklarının elde edilmesi için kurulmuş örgütler genellikle *sendika* olarak nitelendirilirken, iktidarı ele geçirecek siyasi bir güç olmayı amaçlayanlar veya siyasi otoriteyi etkilemeyi hedefleyenler ise *siyasi parti* olarak isimlendirilmişlerdir.

Dernekler kişilerin hak ve görevleri ile ilgili olup, dernekleşme toplanmanın olgunlaşmış şekli olarak düşünülebilirken, sendikalar belirli mesleklere ait kişilerin mesleki hak ve çıkarlarını sağlamak ve korumak amacıyla örgütlenmeyi ifade etmektedir⁶. İktidarı ele geçirecek siyasi bir güç olmayı amaçlayanlar veya siyasi otoriteyi etkilemeyi hedefleyenler ise siyasi parti olarak isimlendirilmişlerdir.

Kitapta *siyasi örgütlenmeler* ele alınmıştır. Siyasi örgütlenme denilince ilk aklı gelen olgu ise siyasi partilerdir. Siyasi partiler, belli bir program etrafında toplanmış ve siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden örgütlenmelerdir⁷. Siyasi partiler özellikle parlamenter sistemlerde halkın iradesinin meclise taşınmasına aracı olmuşlardır. Siyasi partilerle ilgili tartışmalarda tek partinin var olduğu parlamenter sistemlerden ziyade çok partinin faaliyet gösterdiği sistemler ön plana çıkmıştır. İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori'ye göre parti kelimesi etimolojik olarak *bölüm*, *parça* anlamını taşımakta ve ancak siyasal sistemi oluşturan *bütün* ise bu parçalardan oluşmaktadır⁸.

Siyasi partilerle ilgili bir başka tartışma konusu ise, bunların örgütlenmeleriyle ilgili sorunlar olmuştur. Siyaset bilimcilerin büyük bir kısmı herhangi bir

5 Ruef and Aldrich, *age.*, ss. 4-5.

6 Meltem Tekerek, *Sanayi Burjuvazisinin Üst Örgütü: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, A.Ü. TİTE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 8-9.

7 Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001, 13. bs., s. 160.

8 Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems*, Cambridge University, 2005, s. 23'den aktaran, Hüsamettin İnanç vd., "Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler", *Akademik Bakış*, S.13, (2007), s. 2.

siyasal gruplaşmanın parti sayılabilmesi için sürekli ve istikrarlı bir örgüt yapısına sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Fransız anayasa uzmanı ve siyaset bilimci Maurice Duverger, siyasal örgütlenmelerin temel belirleyici özelliğinin kuvvetli bir organizasyon yapısı olduğunu belirtmiştir⁹. Siyasal örgütlenmelerin sürekliliği de önemli bir husustur. Siyasal örgütlerin ömrü, tek bir seçimle veya parti liderinin varlığı ile sınırlı olmamalıdır. Bunu sağlamanın şartı ise sağlam bir örgüt yapısıdır¹⁰.

Siyasi örgütlenmelerle ilgili bir başka tartışma konusu ise herhangi bir örgütlenmenin parti olarak kabul edilip edilemeyeceği hususudur. Amerikalı siyaset bilimci Leon Epstein, iktidarı elde etmeye veya siyasi iradeyi etkilemeye çalışan her siyasal örgütlenmenin parti olarak değerlendirilebileceğini savunmuştur¹¹. İtalyan siyaset bilimci Machiavelli ise tüm siyasal faaliyetlerin, iktidarın kazanılması ve korunması ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştü, hatta daha da ileri giderek siyasi partilerin iktidarı elde etmek ve korumak amacıyla izleyecekleri her türlü politikanın, ahlaksız bile olsa, mubah olarak kabul edilebileceğini iddia etmiştir¹².

Siyasal partilerle ilgili tartışmaların bir başka boyutu ise bu örgütlerin fonksiyonları ile ilgilidir. Siyasal partilerin belli grupların/sınıfların çıkarlarını korumak/savunmak için ortaya çıktıkları söylenebilir. Bununla birlikte siyasal partiler, kendi yöneticilerini devlet mekanizmasının başına getirmek suretiyle parti politikalarının hayata geçirilmesini de ana hedef olarak kabul etmişlerdir. Siyasal partiler dışındaki diğer toplumsal örgütlenmelerde böyle bir hedefin olduğu söylenemez¹³. Dolayısı ile bir örgütlenmenin siyasal olduğunun en önemli göstergesi iktidarı elde etme mücadelesidir. Bu durum aynı zamanda siyasal örgütlenmelerin en belirgin özelliklerindedir. Çünkü sadece siyasal partiler, temsili parlamenter sistemlerde iktidarı ele geçirmelerine aracılık yapan seçimlere girebilme hakkına sahip olmuşlardır. Çıkar ve baskı grupları, siyasal iktidarı çeşitli yollarla etkilemeye çalışmışlardır. Hatta çoğu zaman seçim sürecine etki ederek kendi görüşlerine yakın buldukları adayları veya partileri oylarıyla, propaganda araçlarıyla, maddi

9 Arif T. Payaslıoğlu, *Siyasi Partiler*, AÜSBF, Ankara, 1952, s.12'den aktaran İnanç vd., *Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı*, s. 4.

10 Kapani, *age.*, s. 160.

11 Leon D. Epstein, *Political Parties in Western Democracies*, Pall Mall, London, 1967, s. 10'dan aktaran İnanç vd., *age.*, ss. 3-4.

12 Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 6. bs., ss. 324-327.

13 Ali Öztekin, *Siyaset Bilime Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003, 4. bs., s. 7.

yardımlarıyla desteklemişler ancak hiçbir zaman kendi örgütlerinden olan kişi veya kişileri aday olarak gösterememişlerdir¹⁴.

Siyasal örgütlenmenin kavramsal boyutu ile ilgili yapılan tartışmada, *Sosyal Mobilizasyon* kavramından da bahsetmekte fayda vardır. Sosyal mobilizasyon, ABD mahreçli bir kavramdır. Sosyal mobilizasyon; işçi hakları, kadın hareketleri, çevreci hareketler, köleliğin kaldırılması vb. sorunlar karşısında merkezi hükümet nezdinde yapılan girişimlerde gerekli anlayışı veya desteği bulamayan siyasi örgütlerin seslerini duyurmak için uluslararası alanda etkili girişimlerde bulunmalarındır¹⁵. Kıbrıs Türklerinin, özellikle 1955 yılından sonraki dönemde yapmış oldukları siyasi örgütlenmelerde sosyal mobilizasyona başvurulduğu söylenebilir. Kıbrıs Türkleri, 1955 yılından sonra ABD ve İngiltere’de yaptıkları siyasi girişimlerde Rumların Enosis isteğine karşı Taksim önerisini gündeme getirerek mobilize olmuşlardır.

İngiliz Yönetimi Döneminde Kıbrıs Türklerinin Siyasi Örgütlenmeleri konulu bu eser 1923-1960 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Esasında Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenme faaliyetleri, İngilizlerin Kıbrıs’ın yönetimini geçici olarak elde ettikleri 1878 yılından sonra başlamıştır. Kitapta ele alınan konunun bütüncül bir nitelik kazanabilmesi için tarihsel arka planından da özet olarak bahsetmek yararlı olacaktır.

Kıbrıs, Anadolu kıyılarından sadece 70 km. uzaklıkta olup Sicilya ve Sardinya’dan sonra Akdeniz’deki üçüncü büyük adadır¹⁶. Kıbrıs gerek sahip olduğu doğal kaynaklar gerekse coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca güçlü devletlerin ilgisini çekmiştir. Bu durum Kıbrıs’ın birçok devlet tarafından ele geçirilmesine sebep olmuştur¹⁷.

Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de egemenlik kurma planları 16’ncı yüzyılda başlamıştır. Bu yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti sınırları; Doğu’da İran ve

14 Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, AÜHF, Ankara 1979, s. 4.

15 Marshall Ganz, *“Left Behind”, Social Movements, Parties and The Politic of Reform*, The Hauser Center for Nonprofit Organizations, Harvard University 2006, s. 9.

16 *Colonial Office List 1915, Historical and Statistical Information*, Waterlow&Sons Limited, London 1915, s. 167.

17 Haydar Çoruh, *Sultan II Mahmud Döneminde Kıbrıs (1808-1839)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017, ss. 4-7; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu- Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2000, s. 5; *Kıbrıs’ın Fethi (1570-1571)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s.1; İsmail Güleç ve Haşim Şahin, *Kıbrıs’ın Fethi ve Hala Sultan*, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, KKTC 2017, s. 4; Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 27; H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri*, Ankara 1977, s. 13.

Basra Körfezine, Kuzey'de Kırım Hanlığı ve Volga Nehrine, Güney'de Mısır ve Fas'a, Batı'da ise Avrupa sınırlarına kadar uzanmış, Marmara, Karadeniz, Kızıldeniz ve Akdeniz'in bir kısmı da bu sınırlar içine dâhil olmuştur¹⁸. Osmanlı Devleti; Orta Doğu, Kuzey Afrika ile Anadolu'daki hâkimiyetinin ortasında kalan Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'deki *çibanbaşı*¹⁹ olarak algılamış, burada hüküm süren Venediklilerin himayesindeki korsanların Osmanlı ticaret gemilerine karşı artan saldırıları sonucunda Doğu - Batı ticaret yolu üzerindeki stratejik konumundan dolayı adayı ele geçirme planlarını yürürlüğe sokmuştur²⁰.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini perçinleyecek bu planın önündeki en büyük engel Kıbrıs'da dâhil olmaz üzere Akdeniz'de birçok adayı elinde bulunduran Venedikliler olmuştur. Osmanlı Devleti, Venediklilerin elinde bulunan Ege ve Akdeniz'deki bazı önemli adaları 15'inci yüzyılın sonları ile 16'ncı yüzyılın ilk yarısında ele geçirmiş²¹ olmasına rağmen Girit ve Kıbrıs'ı ele geçiremediği takdirde Doğu Akdeniz'de egemenlik sağlayamadığını değerlendirmiştir²².

Bu tespitle birlikte Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasındaki ilişkinin hukuki geçmişi 16'ncı yüzyıl başlarında Mısır'ın fethedilmesiyle başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin, 1517 yılında Mısır'daki Memlükleri yenmesi sonucunda Venedikliler, her yıl Mısır'a verdikleri 8000 düka tutarındaki vergiyi Osmanlıya ödemeye başlamışlardır²³. Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasında başlayan bu hukuki süreç 16'ncı yüzyılı sonlarına doğru bozulmaya başlamış hatta savaşa dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetme girişimlerini hızlandıran gelişmelerden biri de adada konuşlanan korsanların Hac'a giden Osmanlı gemilerine saldırıları olmuştur²⁴. Osmanlı Padişahı II. Selim, korsanların saldırılarına dair bil-

18 *Türk Deniz Tarihinde Kıbrıs'ın Fethi*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi Yayınları, S. 9, İstanbul 2009, s. 17.

19 Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti, Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mağusa 2000, s. 20.

20 *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)...*, ss. I-II.

21 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, XXIX/113, Ankara 1965, s. 78; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 2.

22 Kâtip Çelebi, *Tuhfet-ül Kibar Fi Esbar-ül Bihar*, (çev.) Orhan Saik Gökay, 3. Ba., MEB Basımevi, İstanbul 1973, s. 128; *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)...*, ss. 15, 18.

23 Feridun Bilgin, "Kıbrıs'ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre)", *Mukaddime*, C. 6 (1), 2015, s. 79; Özkul, *age.*, s. 33; Reşat Ekrem (Koçu), *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar (1300-1920)*, *Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, ss. 38-39.

24 Emin Onuş, "Kültür ve Edebiyat Zemininde Kıbrıs'a İslami Bir Bakış", *Turkish Studies*, 9/6, Bahar 2014, s. 817.

gilerin kendisine ulaşmasından sonra Kıbrıs'ın fethine dair planlarını bir an önce hayata geçirmeye karar vermiş²⁵ ve İçel Sancakbeyi'nden Kıbrıs hakkında ayrıntılı bir rapor istemiştir²⁶.

Venedik, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı ele geçirme planlarını öğrendikten sonra ittifak arayışlarına başlamış, Vatikan ve İspanya ile ortaklık antlaşması imzalamıştır²⁷. Kıbrıs'a dair planların tüm hızıyla devam ettiği bu dönemde adada çoğunluk nüfusa sahip Rumlar tarafından önemli bir girişim yapılmıştır. Katolik Venediklerin uzun yıllar baskısına maruz kalan Ortodoks Rumlar, Osmanlı Devleti'den yardım talep etmişler ve Osmanlı tabiiyetinde olmak istediklerini belirtmişlerdir²⁸. Venedikliler, Rumların bu kararının Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethi sırasında hassasiyet yaratacağı endişesiyle Lefkara'daki 400 genci kılıçtan geçirerek Rumlara gözdağı vermiş ve onları kontrol altına almaya çalışmıştır²⁹. Osmanlı Devleti, seferle ilgili tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra Kubat Çavuş'u 28 Mayıs 1570 tarihinde Kıbrıs'a göndermiş ve Venediklilerin adayı teslim etmelerini istemiştir³⁰. Venedikliler, Osmanlı Devleti'nin önerisini reddetmiş ve adanın tahkimi kuvvetlendirecek çalışmalarını hızlandırmıştır.

Osmanlı Devleti, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1570 yılı Temmuz ayında Kıbrıs harekâtına başlamıştır. Kıbrıs'ın fethi amacıyla 1570 yılında başlayan sefer, 1 Ağustos 1571 tarihinde Mağusa Kalesi'nin ele geçirilmesiyle tamamlanmıştır³¹. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı fethettikten sonra adada bir takım düzenlemeler yapmış, Lefkoşa'yı yönetim merkezi olarak belirlemiştir³², Avlonya Sancak Beyi

25 Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezire-i Kıbrıs*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 124.

26 Halil İnalçık, *Ottoman Policy and Administration in Cyprus after The Conquest*, Ayıldız Matbaası, Ankara 1969, ss. 5-6.

27 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1951, ss. 10-12.

28 Çevikel, *a.g.e.* s. 20; Henry Luke, *Cyprus Under The Turks 1571-1878*, Londra 1969, s. 14; *Türk Deniz Tarihinde Kıbrıs'ın Fethi...*, ss. 31-33.

29 İnalçık, *age.*, s. 6.

30 Fevzi Kurdoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, Deniz Basımevi, İstanbul 1940, s. 521; *Türk Deniz Tarihinde Kıbrıs'ın Fethi...*, s. 81; Abdulhaluk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 18.

31 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.15-17; Zeki, *age.*, ss. 55-59; İnalçık, *age.*, s. 8; Çevikel, *age.*, s. 21; Hill, *age.*, C.IV, ss. 1026-1027.

32 Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*, Lefkoşa 1969, 1.inci bs., s. 11.

Muzaffer Paşa'yı *Beylerbeyi* olarak görevlendirmiş³³, adanın savunmasını güçlendirmek amacıyla Alâiye, Tarsus, İçil, Zülkadiriye ve Sis sancaklarını Kıbrıs Beylerbeyiliğine bağlanmıştır³⁴. Osmanlı Devleti bu düzenlemelere ilave olarak Anadolu'dan gönderdiği Türk ailelerinin Kıbrıs'a yerleşmelerini sağlayacak *Sürgün Fermanı*'ni yürürlüğe sokmuş³⁵, ada toplumlarına karşı *İstimalet* politikasını uygulamış ve diğer dinlere mensup toplumların gönlünü fethetmiştir³⁶. İstimalet politikasıyla Venedik döneminde can, mal ve namus güvenliklerinden endişe eden Kıbrıs Rumları, Türk yönetiminde huzur ve güvenliğe kavuşmuşlar ve fethin başarılmasında verdikleri destekten dolayı Venedik döneminde ödedikleri verginin yarısını vermek suretiyle ödüllendirilmişlerdir. Bununla birlikte Rumların, Lüsignan ve Venedikliler döneminde ellerinden alınan dini hürriyetleri geri verilmiş ve sürgünde olan Ortodoks Başpiskoposun adaya dönüşüne izin verilmiştir.³⁷

Kıbrıs, bu tarihten sonra 307 yıl boyunca Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır. Kıbrıs, bu süre boyunca Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik, askeri ve siyasi durumdan doğrudan etkilenmiş, özellikle 19'uncu yüzyılda yaşanan olumsuzluklar Kıbrıs'ın geleceğini belirlemiştir. Avrupa devletleri 19'uncu yüzyıldan itibaren Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle sömürgeci dış politikalar takip etmeye başlamışlardır. Bu durum özellikle İngiltere ve Çarlık Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki menfaatlerinin çatışmasına sebep olmuştur³⁸. Bir yanda

33 Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 2001, ss. 68-71; Vehbi Z. Serter, *Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 2001, ss. 67-68.

34 Alasya, *age.*, s. 80; Çoruh, *age.*, s. 10.

35 Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta Türk varlığını oluşturmak amacıyla İmparatorluk sınırları içinden tespit ettiği aileleri adaya gönderilmiştir. Kıbrıs'taki genel iskâna yönelik olarak 19 Ağustos 1572 tarihinde yayınlanan ve Karaman, Anadolu, Zülkadiriye kadıllıklarına gönderilen fermana bu eyaletlerde iskân eden her 10 aileden birinin sürgün kaydedilmesi istenmiştir. Yapılan çalışmalar sonunda tespit edilen 5729 aile Kıbrıs'a gönderilmiştir. Osmanlı Devleti, adada yerleşimi özendirmek amacıyla bir takım düzenlemeler daha yapmıştır. Kıbrıs'ın nüfus olarak takviye edilmesi amacıyla fetih döneminde adadan ayrılan veya dağlık bölgelere sığınanlara geri dönmeleri için kolaylıklar sağlanmış, Meserya ve Mazato gibi bölgelerde boş olan köylere Anadolu'dan getirilecek göçmenlerin yerleştirilmesi ve bu kişilerin 2-3 yıl vergiden muaf tutulmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Şenol Çelik, "Türk Fethi Sonrasında Kıbrıs Adasına Yönelik İskân Çalışmaları", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA)-Journal of Turkish Studies*, S. 27/1, 2003, s.265'den aktaran Çoruh, *age.*, s. 12; İncalık, *age.*, ss. 8-10; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 17.

36 İncalık, *age.*, ss. 5-7.

37 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 18-19; İncalık, *age.*, s. 5.

38 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 20.

İngiltere'nin Asya'daki sömürgelerine giden yolun emniyetini sağlanmak isteği diğer yanda ise Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası Kıbrıs'ın önemini arttırmıştır. İngiltere, bu dönemdeki dış politikası gereğince 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı'nı kontrol etmeyi önemsemiştir. Süveyş Kanalı açıldıktan sonraki ilk beş yılda kanalı en çok kullanan İngiltere'nin³⁹ bölgesel çıkarları açısından Mısır ve Kanal önemli bir dış politika hedefi olmuştur. Ancak Fransa'nın da söz konusu yerlere yönelik menfaatlerini dikkate alan İngiltere, dış politikasının ana hedefini Kıbrıs'a kaydırmıştır⁴⁰.

İngiltere'nin Kıbrıs'a ilgisinin arttığı bu dönemde çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. Rusya, 1865 yılında Moskova'da toplanan Panslavist Kongresinden sonra Balkanlardaki Slav halkların hamisi olarak kabul edilmiştir⁴¹. Bu gelişme aynı zamanda İngiltere'nin Kıbrıs'a yönelik planlarını gerçekleştirmesini sağlayacak olan 93 Harbi'nin de çıkış sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları üzerindeki talebinin reddilmesi⁴² üzerine 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı- Rus Savaşı başlamıştır. Ancak daha savaş başlamadan önce Rusya; Mısır, Süveyş Kanalı, Boğazlar ile İstanbul'a yönelik herhangi bir girişimde bulunmayacağına dair İngiltere'ye güvence vermiş ve onun tarafsızlığını sağlamayı başarmıştır⁴³. Rusya, bu gelişmeden sonra savaşı başlatmış hem Batı'da hem de Doğu'da elde ettiği başarılarla önemli Osmanlı topraklarını ele geçirmiştir. İngiltere, Rusya'nın Batı'da İstanbul yakınlardaki Çatalca'ya, Doğu'da ise Erzurum sınırına kadar ilerlemesi sonrasında gelişmelere müdahil olmaya karar vermiştir.⁴⁴ İngiltere, Osmanlı ile Rus Çarlığı arasındaki savaşı bitiren Ayastefanos Antlaşmasının kendi bölgesel çıkarlarını tehdit edeceği öngörüsüyle antlaşmaya itiraz etmiş ve Berlin'de yeni bir konferans

39 Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*, CYREP Yayınları, İstanbul 1997, s. 1.

40 Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1878*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s. 83.

41 Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s. 33.

42 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri (1876-1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, ss. 39-40; Şahin, *age.*, ss. 40-41.

43 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1953, s. 377.

44 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri (1876-1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 39-40; Şahin, *age.*, ss. 40-41.

yapılması konusunda tarafları ikna etmeyi başarmıştır⁴⁵. İngiltere, Kıbrıs'ı ele geçirmek amacıyla daha Berlin Konferansı toplanmadan önce Osmanlı Devleti görüşmeler yapmaya başlamıştır.

İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesini sağlayacak şartları araştırmak üzere İstanbul Elçisi Henry Layard'a 16 Mayıs'da bir talimat göndermiş ve bu tarihten sonra Londra ile İstanbul arasında gizli bir diploması hareketliliği başlamıştır. Henry Layard, 25 Mayıs 1878'de İngiliz hükümeti tarafından gönderilen ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ittifak teklifini içeren mektubu Bâb-ı Âli'ye sunmuştur. Bunu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni destekleyebilmesi için Anadolu'ya Malta'dan daha yakın bir üs verilmesi gerektiğini belirten ikinci mektup ve nihayet bu yakın yerin ancak Kıbrıs olabileceğini belirten üçüncü mektup izlemiştir. Henry Layard, yapılan bu girişimler sonucunda uygun şartların oluştuğunu değerlendirmiş, Mabeyn Müşiri Sait Paşa'nın tavassutuyla Abdulhamit ile gizli bir görüşme yapmış ve gelirin Osmanlı hazinesine verilmesi şartıyla Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye terk edilmesi konusunda Osmanlı Padişahı'nı ikna etmiştir. İngiltere'nin müdahalesini o günkü şartlarda uygun bulan Abdulhamit, Sadrazam Sadık Paşa ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa'yı İngiltere Elçisi Henry Layard'la görüşmek üzere görevlendirmiştir⁴⁶.

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard ile Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa arasında 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'in 15 Temmuz 1878 tarihinde onayladığı Kıbrıs Konvansiyon ile ada geçici olarak İngiltere'ye devredilmiştir. Konvansiyona göre Rusya; Kars, Batum ve Ardahan'ı elinde tutmakta ısrar edip Doğu Anadolu'da saldırıya geçtiği takdirde, İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na askeri destek verecek, buna karşılık

45 Rusya'nın, nüfusunun tamamına yakını Ortodoks Hristiyan olan Nikşik Kazasının Bosna Hersek'ten alınıp Karadağ'a verilmesini Osmanlı Devleti'nden istemesi ve Bab-ı Âli'nin bu isteği reddetmesi 93 Harbi'ni hazırlayan gelişmelerden birini oluşturmuştur. Rusya'nın uzun süredir savaş hazırlığı yaptığından haberdar olan Osmanlı Devleti, muhtemel bir Rus savaşında İngiltere'nin desteğini alabilmek için İstanbul'da Tersane Konferansını düzenlemiş ancak bu girişimden herhangi bir sonuç alamamıştır. Tersane Konferansı'nın başarısız olmasından sonra bu kez İngiltere'de yapılan görüşmeler sonucunda 31 Mart 1877 tarihinde Londra Protokolü imzalanmıştır. Londra Protokolü'nde; Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki savaşın bitirilmesi ve Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanlara yönelik reform yapılması istenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, şartların ağır olduğu gerekçesiyle Londra Protokolü'nü reddedince Rusya savaş başlatma kararı almıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Şahin, *age.*, s. 38 ve ss. 127-129; Gazioğlu, *age.*, s. 8; *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)...*, s. 2.

46 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 22.

gereken askeri yardımın etkili olabilmesi için Bâb-ı Âli Kıbrıs'ın yönetimini geçici olarak İngiltere'ye bırakılacaktır⁴⁷.

Kıbrıs Konvansiyonu ile adanın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmış, egemenlik hakları Osmanlı Devleti'nde saklı kalmıştır. Ancak İngiliz Devleti, adada kendi yönetimini kurmak için Osmanlı Devleti ile 1 Temmuz 1878 tarihinde Kıbrıs Konvansiyonu'na ek bir sözleşme daha imzalamıştır⁴⁸.

- 47 “4 Haziran 1878'de Yıldız Sarayı'nda gizlice imzalanan ve Kıbrıs'ın yönetiminin İngilizlere devredilmesini öngören Osmanlı-İngiliz Savunma Konvansiyonu 2 maddeden oluşmuştur. Madde 1: Eğer Rusya; Kars, Ardahan, Batum ve bunlardan sadece birini elinde tutar ve eğer ileride herhangi bir zamanda Majeste Sultan'ın barış antlaşması ile kesin olarak saptanan Asya'daki topraklarından bir kısmını daha zapt etmeye kalkışrsa İngiltere, bu yerlerin silah kullanılarak savunulması için Majeste Sultan'ın yardımına koşacaktır. Buna karşılık savunulması için Majeste Sultan, iki devlet arasında daha sonra kabul edilecek olan ve gerek hükümetle ilgili gerekse bahis konusu Doğu illerindeki Hristiyan ve diğer vatandaşların korunması için gerekli reformların yapılacağını İngiltere'ye vaat eder. İngiltere'nin bu mukavelenin vecibelerini yerine getirebilmesi için gereken önlemleri alabilmesi maksadıyla Majeste Sultan, Kıbrıs Adasını İngiltere'ye devreder ve İngiltere tarafından yönetilmesini kabul eder. Madde 2: Bu mukavele tasvip ve tasdik olunduktan sonra bir ay veya mümkünse daha kısa bir zaman içinde taraflar arasında teati edilecektir.” Ayrıntılı bilgi için bk. Ata Atun, *Kıbrıs Andlaşmaları, Planları ve Önemli BM, AB Kararları (1571-1983)*, C. I, Mağusa Tarihi Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını, No:26, Lefkoşa 2007, s. 11; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 3; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, ss. 22-23; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (Bundan sonra COA), HR-SFR-3-0263-00025-001,2,3, Fransız Büyükelçiliğine 24 Temmuz 1878 tarihinde Gönderilen ve Kıbrıs Konvansiyonu'nun İçeriğinin de Yer Aldığı Resmi Yazı. Ayrıntılı bilgi için bk. EK-I; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, 3. bs., Ayıldız Matbaası, Ankara 1975, s. 271.
- 48 “Kıbrıs adasının ve yönetimi ile ilgili olarak aşağıdaki koşulları yerine getirmeyi İngiltere'nin kabul ettiği taraflar arasında kararlaştırılmıştır: Madde 1: Adada Müslüman halkın sadece din işlerine bakacak bir Şer'îye Mahkemesi varlığını sürdürmeye devam edecektir. Madde 2: Adadaki camilere, okullara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara ait mal, arazi ve bağışları, İngilizlerce atanacak bir delege ile birlikte yönetmek için Osmanlı Evkaf İdaresi'nce Kıbrıs'ta oturan bir Müslüman kişi atanacaktır. Madde3: İngiltere son 5 yılın ortalaması esas alınarak ve Devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek saptanacak gelir fazlalığını her yıl Bab-ı Âli'ye ödeyecektir. Bu miktarın 22.936 kese ettiği hesaplanmıştır. Madde 4: Bab-ı Âli, Kıbrıs'taki Osmanlı tahtına ve devletine ait olan ve geliri 3'üncü madde kapsamına girmeyen arazi ve sair mallarını (Araz-i Miri ve Emlâk-ı Hümayun) serbestçe satabilecek veya uzun süreler için kiralayabilecektir. Madde 5: İngiliz Hükümeti, kendi yetkilileri ve sair gelişme amaçlarıyla gerekli gördüğü arazi ve ekilmeyen toprakları zorunlu satışla ve uygun fiyatla satın alabilir. Madde 6: Eğer Rusya, Kars ve son savaşlarda Ermenistan'dan zapt etmiş olduğu diğer yerleri Devlet-i Âliye'ye geri verirse, İngiltere Kıbrıs Adasını boşaltıp terk edecek ve 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma sona erecektir.” Ayrıntılı bilgi için bk. Atun, *age.*, ss. 12-13; Kurat, *a.g.e.*, s. 91; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, ss. 23-24; BOA, HR-SFR-3-0263-00025-001.

İngiltere'nin ilk askeri müfrezesi, bu sözleşmeden bir hafta sonra 9 Temmuz 1878 tarihinde Kıbrıs'a ayak basmıştır⁴⁹. Oysa Osmanlı Padişahı, İngiltere'nin Kıbrıs'a ilk olarak ayak bastığı bu tarihte henüz Kıbrıs Konvansiyonu ve ek sözleşmeyi onaylamamıştır. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit, Rusya'dan gizli olarak yapılan bu antlaşmayı onaylamaktan ilk önce kaçınmış, ancak *Hukuk-u Şabâneme bir halel gelmemesi kaydıyla muahedeyi tasdik ederim* şerhini koyduktan sonra 15 Temmuz 1878 tarihinde antlaşmayı onaylamıştır.⁵⁰ Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit, antlaşmayı geç onaylamasına rağmen adanın İngilizler tarafından teslim alınması sırasında Osmanlı memurları tarafından güçlük çıkarılmamasını yayımladığı fermanla duyurmuştur⁵¹.

İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ın idaresini teslim aldıktan sonra ilk iş olarak Sir Garnet Wolseley'i Yüksek Komiser olarak atamıştır. Yüksek Komiser Wolseley, 23 Temmuz 1878 tarihinde yayınladığı bildiride; Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere tarafından teslim alındığını, adanın maddi ve manevi refahını artıracak her türlü girişimin yapılacağını, ada toplumlarına adil davranılacağını ve herkesin hukuki güvenceden eşit olarak yararlanacağını ilan etmiştir. İngiltere, Kıbrıs'ta yürürlüğe soktuğu idari düzenlemeden sonra 6 Ağustos 1878 tarihinde, adanın işgalini tamamlayabilmiştir⁵². İngiltere, bu tarihten sonra Kıbrıs'ta kendi idari sistemini bir an önce hayata geçirebilmek için faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ta yönetimi devraldığı anda tesis edilen bu idari sistem ile birlikte birbirinden farklı yapıda olan iki ana unsur bulmuştur. Bir yanda 19'uncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Yunan milliyetçiliğinden etkilenmiş olan ve Yunanistan'la birleşmek isteğinin kavramsal ifadesi olan Enosis ülküsünü sürekli gündemde tutan Rumlar, diğer yanda ise Türk milliyetçiliği bilincine henüz ulaşmamış Kıbrıs Türkleri yer almıştır⁵³.

49 Gazioğlu, *age.*, s. 26.

50 Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, C I, Kaynak Yayınları No:38, İstanbul 1984, s. 27; Hüseyin Metin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış*, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa 1959, s. 179; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 25.

51 "Bu şartlarla, adı geçen adanın geçici yönetiminin, adı geçen devlete teslimi, duruma uygun olup, mülkün eşrafına bildirilir ki, bu emrimi almakla şeref sahibi olan sizler ki, Vali ve Mutasarrıf ve Naib ve Müftü ve diğer muhataplarımsınız, yukarıda anlatıldığı üzere, adı geçene adanın geçici yönetiminin, adı geçen devletin memurlarına teslimi konusunda yardımcı olmalı ve emrime aykırı bir hal ve hareket meydana gelmemesine ihtimam ve dikkat etmelisiniz." Ayrıntılı bilgi için bk. Nazım Berathlı, *Kıbrıs Türklerinin Tarihi*, (3. Kitap) Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 1999, s. 31.

52 Gazioğlu, *age.*, s. 30.

53 Gürel, *age.*, C.I, ss. 160-161.

İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ın yönetimini devraldıktan sonra *Yüksek Komiser* olarak görevlendirdiği Sir Garnet Wolseley'in ilk icraatı Kıbrıs Mutasarrıfı ile altı kaymakamı görevlerinden almak ve onların yerine kendisine bağlı olarak çalışacak *Komiserler* atamak olmuştur⁵⁴. İdari anlamda yapılan bu düzenlemeye ilave olarak bazı Müslüman yöneticiler kamusal görevlerinden uzaklaştırılmış, onların yerine ise ilk önce İngiliz daha sonra ise Ermeni ve Rumlar getirilmiştir⁵⁵. İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'ta yaptığı bu idari düzenlemelerden sonra 14 Eylül 1878 tarihinde yayımladığı Kraliyet Emri (Order in Council) ile adanın siyasi yapısının esasını oluşturan ilk Kıbrıs Anayasası'nı yürürlüğe koymuştur⁵⁶.

Kıbrıs Anayasası ile siyasi yapının en üst organı olarak Kavanin Meclisi belirlenmiştir. Yüksek Komiser başkanlığındaki Kavanin Meclisinde; atanmış üç İngiliz üyeye karşılık Müslüman, Rum ve Ermenilerden oluşan seçilmiş üç üye yer almıştır. Kavanin Meclisi, yasama faaliyetlerinde tam bağımsız olamamış, Kraliçe veya Dışişleri Bakanı tarafından gönderilen talimatları da dikkate almak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Kavanin Meclisi başkanı Yüksek Komisere olağanüstü hallerde tek başına yasa yapma ve bunları altı ay boyunca uygulama hakkı da tanınmıştır⁵⁷.

Kıbrıs Anayasası'na göre Yüksek Komiser, bir anlamda yasama ve yürütme güçlerini bünyesinde toplamıştır. Kavanin Meclisinde görevli altı üyenin, herhangi bir yasa önerisinin görüşülmesinde uzlaşamamaları ve oylamada eşitlik olması halinde Yüksek Komiserin oyu belirleyici olarak kabul edilmiştir⁵⁸. Kavanin Meclisinin ilk üyeleri Yüksek Komiser Wolseley tarafından belirlendikten ve Kraliçe tarafından onaylandıktan sonra görevlerine başlamışlardır⁵⁹. Ancak oluşturulan Kavanin Meclisindeki temsil durumu Hristiyan üyeler tarafından eleştirilmiştir. Hristiyan üyeler, Kavanin Meclisindeki temsil durumunun nüfus oranına göre

54 Meltem Onurkan Samani, *Kıbrıs Türk Milliyetçiliği*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1999, s. 29.

55 Alasya, *age.*, ss. 135-136; Salahi Ramadan Sonyel, "Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı", *Belle-ten*, TTK, 59 (224), (Nisan 1999), s. 135.

56 *The Colonial Office List 1896*, Thirty-Fifth Publication, Harrison and Sons, London 1896, s. 280-281; *The London Gazette*, Number 24639, 1 October 1878, ss. 1-3.

57 Kavanin Meclisi'ne seçilen ilk Kıbrıslı üyeler şunlardan oluşmuştur: eski bir Kıbrıslı aileden gelen ve geniş bir nüfuz sahibi olan Mustafa Fuat Efendi, imtiyazlı bir tüccar olan Rum Glyks ve büyük bir malvarlığı olan ve Kıbrıs'ta yaşayan İtalyan asıllı Mattei'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kenan Olgun ve Emrah Balıkcıoğlu, "The Times Gazetesi'ne Göre Kıbrıs'ta İdari Islahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. IX, S.1 (2012), s. 837.

58 Gürel, *age.*, C.I, s. 36; Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs, Statü ve Anayasa Meseleleri*, C. I, Ekim Basımevi, İstanbul 1960, s. 47.

59 Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi (1570-1878)*..., s. 36.

olmasını istemişler, ancak istekleri kabul edilmeyince görevlerinden istifa etmişlerdir⁶⁰.

İngiliz yönetimi, bu tepkiler karşısında 30 Kasım 1882 tarihinde yaptığı yeni düzenleme ile Kavanin Meclisindeki yapıyı tekrar belirlemiştir. Yapılan düzenlemeyle üyelerin dağılımı ise şöyle olmuştur:⁶¹ dokuz Hristiyan üye, üç Müslüman üye ve altı İngiliz üye. Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının İngiliz yönetimi tarafından yapılan bu düzenlemelere tepkileri farklı olmuştur. Rumlar yeni düzenlemenin Enosis isteklerini gerçekleştirmek için uygun şartlar sağladığını değerlendirirken Kıbrıs Türk toplumu ise, toplumsal statülerinin 1878 yılı öncesi gibi olamayacağı anlamış ve en azından Rum toplumu ile eşit siyasal haklara sahip olmak istemişlerdir⁶².

Kıbrıs Türk toplumunun lideri olan Müftü Esseyid Ahmet Asım Efendi ve ileri gelen kişiler tarafından, anayasal düzenlemelerin Türk toplumunun hak ve isteklerinin dikkate alınmadan yapıldığını belirten bir dilekçe 25 Mart 1882 tarihinde Sömürgeler Bakanlığı ve Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir⁶³. Kıbrıs Türkleri tarafından yapılan bu ilk siyasal girişim hem Osmanlı Devleti hem de İngiliz Hükümeti tarafından geçiştirilerek cevaplandırılmıştır. Osmanlı Devleti bu isteği, *Kıbrıs Türklerinin haklarının korunacağı* şeklinde cevaplandırmaktan başka hiçbir siyasi girişim de bulunmamış, İngiliz Hükümeti ise bu talebi reddetmiştir⁶⁴.

Kıbrıs Türkleri, 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren Rumların Enosis girişimlerine ve İngiliz yönetiminin Kıbrıs'ta kurduğu sisteme karşı tepkilerini ya toplum lideri olan Müftü ya da Kavanin Meclisindeki üyeler aracılığı ile dile getirmişlerdir. Buna karşılık Kıbrıs Rumları, Enosis girişimlerini bir yandan Kıbrıs

60 Nazım Beratlı, *İngiliz Dönemi Başlarına Kadar Kıbrıs Türklerinin Tarihi, Kimliğin Kökenleri*, C. I, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 1993, 1. bs., s. 35.

61 *The Colonial Office List for 1883*, Comprising Historical and Statistical Information, London 1883, s. 271.

62 Hill George, *A History of Cyprus, Volume IV, The Otoman Province The British Colony, 1571-1948*, (Ed.) by Harry Luke, Cambridge at The University Press, England 1952, s. 418; Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi-İngiliz Dönemi (1878-1960)*, CYREP Yayınları, Lefkoşa 1997, s. 19.

63 National Archives, Kew, London, Colonial Office (CO), 883-2'den aktaran Sibel Akgün, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile olan İlişkileri (1865-1918)", *History Studies, International Journal of History*, (Volume 3 / 3 / 2011), s. 3.

64 Sonyel, "Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı" ..., s. 142.

Ortodoks Kilisesi, Vatansaver Kıbrıs Cemiyeti⁶⁵ ve Kıbrıslı Yurtseverler Derneği⁶⁶ gibi siyasi örgütlenmelerle diğer yandan da Kavanin Meclisi üyeleri ile Rum okullarındaki Yunan öğretmenler aracılığıyla daha etkili olarak yapmışlardır.

Kıbrıs Türk toplumu, bu olumsuz duruma rağmen 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru kısmen de olsa siyasi örgütlenme faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır. Kıbrıs Türk toplumunun bu dönemdeki siyasi faaliyetlerinde Jön Türklerin önemli etkisi olmuştur. Daha önceleri Jön Türklerin Mısır kolunun başkanlığını yapan Hoca Muhittin Bey'in Kıbrıs'a gelmesi ile birlikte, Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmelerinde canlanma olmuştur. Özellikle öğrencilerin katıldığı toplantılarda, Jön Türklerin propagandası yapılmış milli bilincin gelişmesi sağlanmıştır⁶⁷.

Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlü faaliyetleri, İngiliz yönetiminin ilk yıllarında daha çok belli bir yerde toplanmak ve orada toplum sorunlarını görüşmek şeklinde gerçekleşmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'nda kolağası rütbesinde iken Kıbrıs'a dönen İrik Derviş Efendi'nin sahibi olduğu Lefkoşa'daki İtimad Kıraathanesi bunun ilk örneği olmuştur. İtimad Kıraathanesi, gösterişli bir mekân olmasına ve başlangıçta rağbet görmesine rağmen kısa bir süre sonra kapanmış ve işlevini yitirmiştir⁶⁸.

Lefkoşa'da 1890'lı yıllarının sonuna doğru kurulan Osmanlı Kıraathanesi de Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmelerinde önemli bir görev üstlenmiştir. Osmanlı Kıraathanesi, aslen Kıbrıs doğumlu olan ve o dönemde Mısır'da görevli bulunan Belîğ Paşa'nın⁶⁹ isteği üzerine sadece eşrafa mahsus olmak üzere açılmıştır.

65 Vatansaver Kıbrıs Cemiyeti, Girit'te yapılan devrimin bir benzerinin Kıbrıs'ta yapılması amacıyla kurulmuştur. Yunanistan'dan yönetilen Cemiyet, Kıbrıs'ta etkili faaliyetler icra etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hill, *age.*, C. IV, s. 496.

66 Kıbrıslı Yurtseverler Derneği yönetimi, İngiltere Kralı Edward'ın 1902 yılındaki Taç giyme törenine bir kutlama telgrafı göndermiş ve "Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini" istediklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Kavanin Meclisi seçimlerinde Enosis taraftarı Rum adayların kazanması için önemli faaliyetler icra etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*..., s. 37.

67 Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s. 261; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1998. s. 52.

68 Fadıl Korkut, *Hatıralar*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa 2000, s. 59.

69 Ahmet Belîğ Paşa, 1851 yılında Leymosun (Limasol)'da doğmuştur. Babasının ölümü sonrasında annesinin ikinci evliliği yapması üzerine Mısır'a gitmiş ve eğitimini orada tamamlamıştır. Fransız Kraliçesi'nin himayesinde Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk öğretimini tamamlamıştır. Ahmet Belîğ, hukuk öğretimi sonrasında Mısır'a yerleşmiş ve burada yaptığı hizmetlerden dolayı Osmanlı Devleti tarafından "Paşa" rütbesi ile taltif edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II.*..., s. 451.

Kıbrıs Türk eşrafı, Osmanlı Kiraathanesinde toplum sorunlarını görüşmüş ve yaşanan gelişmeler karşısında nasıl hareket edileceğinin arayışı içinde olmuşlardır⁷⁰. Osmanlı Kiraathanesi, Kıbrıs Türkleri tarafından kısa sürede kabul görmüş, toplumsal hak arayışında siyasi kararların alındığı bir mekân haline gelmiştir⁷¹.

Kıbrıs Türk aydınları, bir süre sonra Osmanlı Kiraathanesinde alınan kararların topluma ulaştırılması amacıyla bir gazete çıkarılmasına karar vermişlerdir. Bu dönemde Rumlar çok sayıda gazeteye sahiplerken Kıbrıs Türkleri bu konuda oldukça geri kalmıştır. Aleksan Sarafyan tarafından 1879 yılında kısa bir süre yayınlandıktan sonra kapatılan *Ümit*⁷² ile Ahmet Emin Efendi tarafından 11 Temmuz 1889 tarihinde Lefkoşa'da çıkarılan *Saded* gazeteleriyle bu boşluk doldurulmaya çalışılsa da çok etkili olunamamıştır⁷³. Bu durum karşısında Osmanlı Kiraathanesi müdavimlerinden tüccar Hacı Derviş Efendi bir girişim başlatmıştır. Yapılan girişim sonucunda Kıbrıs Türkleri arasında toplanan para ile Lefkoşa'da Zaman Matbaası kurulmuştur. Zaman Matbaası'nın kurulmasından sonra ise 25 Aralık 1889 tarihinden itibaren Zaman gazetesi yayın hayatına başlamıştır⁷⁴.

Zaman gazetesi, Kıbrıs Türk toplumunun siyasi örgütlenme sürecinde etkili olmuştur. Gazetenin ilk sayısında *Zamanın Mesleği* başlığı ile yayımlanan yazıda yayın ilkeleri şöyle belirtilmiştir⁷⁵: milli bilinci ayakta tutmak, Kıbrıs Türk toplumunu her alanda kalkındırmak, Kıbrıs Türklerinin çıkarlarını gözetmek ve Enosis'e karşı çıkmak.

Osmanlı Devleti, Zaman gazetesinin Kıbrıs Türklerinin siyasi haklarını elde etmek yönündeki girişimlerini başlangıçta desteklemiştir⁷⁶. Ancak Bâb-ı Âli'yi eleştiren yazılardan dolayı gazetenin İstanbul'a girişi yasaklanmıştır.⁷⁷ Kıbrıs Türk

70 Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, T.C. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara 1981, s. 17; Korkut, *age.*, s. 59.

71 Sabahattin İsmail, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Dilmen Ofset, Lefkoşa 1992, s. 20.

72 Salahi Ramadan Sonyel, "Bir Düzeltme: Kıbrıs'ta Yayımlanan İlk Türkçe Gazete", *Yeni Kıbrıs*, (Aralık 1985), s. 16.

73 Ünlü, *age.*, s. 16.

74 *Age.*, s. 20.

75 İsmail, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu.*, s. 20.

76 Gazetenin Katib-i Fahrîsi Mehmet Faik ve Mustafa Bey tarafından 1890 yılı Temmuz ayında Osmanlı Devleti'ne yapılan müracaat sonucunda, Bab-ı Âli tarafından gazeteye aylık 1500 kuruş maddi yardım yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca gazetenin sahibi olan Hacı Derviş Efendi de, 10 Şubat 1895 tarihinde "Paşa" rütbesi ile taltif edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I (Osmanlı Dönemi)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 25-26 (Mayıs-Kasım 2000), s. 123.

77 Ünlü, *age.*, s. 22.

basını; Ümit, Saded ve Zaman gazetelerinden sonra Yeni Zaman, Kıbrıs, Mir'at-ı Zaman, Feryad, Sühunat, Seyf, Vatan ve İslam gazeteleri ile Kokonoz ve Akba-ba dergileriyle yayın hayatına devam etmiştir. Ne var ki, söz konusu yayınlar ya Bâb-ı Âli'yi eleştirdiklerinden dolayı İstanbul'a girişi yasaklanmış ya da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulların da etkisiyle yeteri kadar desteklenemediklerinden dolayı yayın hayatları kısa olmuştur⁷⁸.

Bu gelişmelerle birlikte Kıbrıs Türklerinin ilk siyasi örgütlenme girişimi 1890 yılında yapılmıştır. Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye örgütü, Başkadı Ebu-hayr Efendi'nin önerisi sonucunda Müftü Ziyai Efendi tarafından 1890 yılında kurulmuştur⁷⁹. Ancak bu örgüt etkili olamayınca Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenme faaliyetleri yine toplum lideri olan Müftü ile Kavanin Meclisi'ndeki üyelerin girişimlerine bağlı kalmıştır.

Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmeleri II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte canlanmıştır. Kıbrıs Türk toplumunun bu dönemdeki ilk siyasi örgütlenmesi *Türk Teavün Cemiyeti* (TTC) olmuştur. Lefkoşa'da 1908 yılında kurulan TTC, üyelerini özel evlerde toplamış ve toplum sorunlarının çözümü için yapılması gerekenleri görüşmüştür. Buna ilave olarak TTC, Kıbrıs Türk toplumunun eğitimine maddi destek sağlamak için tiyatro oyunları düzenlemiş ve elde edilen gelirlerle Lefkoşa'daki İslam İnas Mektebi (Viktorya Kız Lisesi) için eğitim malzemeleri temin etmiştir⁸⁰.

TTC kurulduktan kısa bir süre sonra, örgütün İngilizlerin etkisi altındaki Evkaf İdaresinin kontrolünde olduğu iddialarından dolayı bazı üyeler istifa etmişlerdir. TTC'den ayrılan kişilerden olan Fazıl Niyazi ve kardeşi Ahmet Faik Bey ile öğretmen Niyazi Efendi'nin girişimleri ile 1908 yılında *Terakki Kulübü* adlı yeni bir siyasi örgüt kurulmuştur. Ahmet Faik Bey'in Sekreter olarak seçildiği bu kulübe, TTC'den ayrılan çok sayıda kişi üye olmuştur⁸¹. Terakki Kulübü Sekreteri Ahmet Faik Bey, örgütün birinci kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlenen toplantıda; örgütün Kıbrıs Türklerinin fikri ve siyasi ilerlemesini amaç edindiğini vurgulamış ve örgüt hedeflerini şu şekilde ifade etmiştir⁸² ...*Biz İnkılâb-ı Milli'nin bu Ada'mızda arzu olunduğu derecede tesir ifa edemediğini görüyoruz. Halimize*

78 Ahmet An, "Kıbrıs Türk Toplumunda Kulüpler", *Birinci Kıbrıs Sosyal ve İnsan Bilimleri Konferansı*, Lefkoşa 2005, ss. 44-49.

79 Gazioğlu, *Kıbrıs Türk Tarihi-Türk Dönemi...*, s. 455.

80 Harid Fedai, "Eski Basınıımızdan", *Kıbrıs Gazetesi*, 25 Aralık 2000, s. 5.

81 Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçay Yayınları, Ankara 2002, s. 380; Korkut, *age.*, s. 60.

82 Harid Fedai, "20. Yüzyılın Başlarında Kıbrıs'ta Yazın Yaşamından Birinci Dünya Savaşı Örneği: Eski Şeyler", *Kıbrıs Dergisi*, (Ekim 1984), s. 11.

terakkiye doğru henüz nazara çarpacak bir hareket-i zindegi meşhud olamıyor. Fakat kaybedecek zamanımız kalmadı. Uyanmak, terakkiye, tekâmüle çalışmak vaktidir. Yaşamaya lâyık olmak için birleşelim, çalışalım...

Terakki Kulübü de, tıpkı Türk Teavün Cemiyeti'nde olduğu gibi İngiliz yönetiminin etkisi altında olduğu eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu görüşte olanlar örgütten ayrılmışlar ve yeni bir oluşum arayışına girmişlerdir. Terakki Kulübünden ayrılanların sayısı çok olunca Sekreter Ahmet Faik Bey, örgütün faaliyetlerini durdurmuştur⁸³. Terakki Kulübü dönemin Evkaf İdaresi üyesi İrfan Bey'in girişimleri ile tekrar canlandırılmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır⁸⁴.

Terakki Kulübünden ayrılanlar bu kez *Hürriyet Kulübü* adı altında yeni bir siyasi örgüt kurmuşlardır. İki kulüp bir yıla yakın süre boyunca birlikte faaliyet göstermişlerdir. Kıbrıs Başkadısı Numan Efendi'nin çabaları sonucunda her iki örgütteki ılımlılar, İngiliz yönetimini destekleyenleri dışarıda bırakmak suretiyle *Hürriyet ve Terakki Kulübü* adı altında yeniden teşkilatlanmışlardır⁸⁵. Hürriyet ve Terakki Kulübü (HTK) yönetimi, öncelikle Lefkoşa'da bir bina kiralamış burada konferanslar ve müsamereler düzenleyerek geniş kitlelere ulaşmaya çalışmıştır. Müsamerelerden elde edilen gelir, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti adlı örgüte gönderilmiştir⁸⁶. Hürriyet ve Terakki Kulübünün bu girişimleri Sultan Reşat tarafından takdir ve madalya ile taltif edilmiştir⁸⁷.

HTK üyeleri arasında Anadolu'dan Kıbrıs'a görevlendirilen öğretmenler⁸⁸ de yer almıştır. HTK, Birinci Dünya Savaşı başlarına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Savaşın başlaması ile birlikte Evkaf üyesi Münir Bey başta olmak üzere bazı hükümet memurları kulüp üyelüğinden ayrılmış, bazı üyeler ise uzak

83 Korkut, *age.*, s. 60.

84 An, *Kıbrıs Türk Toplumunda Kulüpler...*, s. 11.

85 Korkut, *age.*, s. 61.

86 Korkut, *age.*, s. 63; Aynı dönemde benzer amaçla kurulan bir başka örgütlenme de Cemaat-i İslam Teşkilatı olmuştur. Müftü Hacı Hafız Mehmet Ziyaeddin Efendi, bu teşkilatın başkanı olarak seçildiği örgütün amacı, tüm İslam coğrafyasında yaşayan Müslümanlar tarafından başlatılan Osmanlı Donanması'nı güçlendirmek kampanyasına bağlı toplamakla sınırlı kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile bu örgüt kendiliğinden dağılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gazioglu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II*..., s. 341.

87 An, "Kıbrıs Türk Toplumunda Kulüpler"..., s. 13; Korkut, *a.g.e.* s. 63.

88 Anadolu'dan gönderilen öğretmenler, Lefkoşa'da bulunan İdadi Mektebi'nde görev yapmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinde önemli görevler yapan Şemsettin Günaltay'da, 1907-1909 yılları arasında bu okulda hem müdür hem de öğretmen olarak çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Akgün, Sibel, "İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türk Toplumunun Tepkisi", *2011'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, "Fırsatlar ve Tehditler", Sempozyumu Bildirileri*, Ekoavasya, Ankara 2012, s. 11.

kasabalara tayin edilerek örgüt pasifize edilmişlerdir⁸⁹. Bu durum örgütün siyasi faaliyetlerini doğrudan etkilemiş ve HTK kuruluş amaçlarından uzaklaşmıştır.

Bu dönemde yapılan Kıbrıs Türk siyasi faaliyetlerine etki eden örgütlerden biri de İstanbul'daki Türk Ocağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Türkçülük bilincinin gelişimine doğrudan katkı sağlayan Türk Ocağı üyelerinden Dr. Pertev Efendi, Dr. Şevki Bey ve Dr. Küfi Bey'in girişimleri ile örgütün bir şubesi de Kıbrıs'ta açılmıştır. Fadıl Niyazi Bey'in sekreterliğe seçildiği Türk Ocağının Kıbrıs şubesi, Birinci Dünya Savaşı başlarına kadar faaliyetlerine devam etmiştir⁹⁰.

Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmeleri sürecinde, 1907-1915 yılları arası canlanma dönemi olarak ifade edilebilir. Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmelerinde, kurulan örgüt isimleri ile faaliyetleri göz önüne alındığında, söz konusu dönemde Osmanlı bürokrasisine hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti etkisinin olduğu açıkça görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı, hem Kıbrıs'ın statükosunda hem de Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının gelecek algılarında farklı düşüncelerin oluşmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin, Almanya safında savaşa katılması sonucu İngiliz Hükümet 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiği ilan etmiştir⁹¹.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin tek taraflı ilhakı tanımamış, bu girişimini sadece protesto etmekle yetinmiştir⁹². Kıbrıs Türk toplumu ise bu tarihe kadar olan beklentileri konusunda hayal kırıklığına uğramış ve İngiltere'nin ilhakı karşısında karmaşık duygular içinde kalmıştır. Evkaf üyesi İrfan Bey, Kıbrıs Başkadısı Ali Rıfat Efendi, Nakibü'l-eşraf Kaymakamı Hacı Vehid Efendi, Dini Ulemalar Müderrisi Hacı Münir Efendi ve Yorgancıbaşızade Sami Efendi gibi toplum ileri gelenleri tarafından İngiltere Kralı'na gönderilen telgrafta ilhakı destekledikleri belirtilmesine rağmen Hürriyet ve Terakki Kulübü İngiltere'nin ilhak girişimini reddetmiştir.⁹³ Kıbrıs Türk toplumu aydınları arasındaki bu kafa karışıklığının en önemli nedenlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin ilhak girişimine karşı yeterli tepki vermemesi olmuştur⁹⁴.

İngiliz yönetimi, savaş boyunca Kıbrıs Türk toplumu arasında oluşabilecek gizli veya açık oluşumları kontrol edecek bazı düzenlemeleri de hayata geçirmiştir.

89 Korkut, *age.*, ss. 63-65.

90 *Age.*, s. 65.

91 Gürel, *age.*, C.I, s. 66; Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II ...*, s. 128.

92 Alasya, *age.*, s. 134.

93 Korkut, *age.*, s. 64.

94 Akgün, "İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türk Toplumunun Tepkisi" ..., s. 24.

Bu kapsamda İngiliz yönetimi tarafından tehlikeli oldukları değerlendirilen bazı Kıbrıs Türk aydınları, herhangi bir sebep gösterilmeden tutuklanmış ve savaş sonuna kadar Girne Kalesi'ne hapsedilmişlerdir⁹⁵. İngiliz yönetimi, bununla birlikte Kıbrıs Türk basınına yönelik sansür uygulamasını başlatmış ve bunu savaş sonuna kadar sürdürmüştür⁹⁶.

Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenme süreci Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile yeni bir safhaya girmiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkmış, ağır hükümler içeren Mondros Silah Bırakışmasını imzalamış ve hemen sonrasında da Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu durum Kıbrıs Türkleri ve Rumlar tarafından farklı algılanmıştır. Rumlar, bu gelişme karşısında Enosis girişimlerini artırmış ve Paris Barış Konferansı görüşmeleri öncesinde lobi faaliyetlerine başlamışlardır. Rumların, Paris Barış Konferansı öncesi ve esnasında yaptıkları lobi faaliyetleri sonuç vermiş, Yunan Hükümeti tarafından Konferans Başkanlığına sunulan toprak önerisinde Kıbrıs'da yer almıştır⁹⁷. Kıbrıs Türkleri bu gelişme karşısında İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a verebileceğini düşünmeye başlamışlardır.

Rumlar bu girişimlerde bulunurken Kıbrıs Türklerinin siyasi geleceklerini doğrudan belirleyecek olan bir başka girişim ise Anadolu'da yaşayan Kıbrıs doğumlu Hüseyin Sırrı Bey⁹⁸ ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Hüseyin Sırrı Bey ile kendisi gibi Kıbrıs doğumlu ve avukat olan Remzi Bey ile Nahid Sırrı Bey tarafından barış şartlarının görüşüleceği Versay'a giden Sadrazam Tefvik Paşa'ya bir mektup verilmiştir. Sadrazam Tefvik Paşa'ya verilen mektupta; İngiltere'nin savaş sırasında Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiği, Osmanlı Devleti'nin bu olay karşısında tepkisiz kaldığı, ancak yapılacak barış antlaşmasına iki maddenin eklenmesinin çok önemli olduğu, bunlardan ilkinin İngiltere tarafından Kıbrıs'ın

95 Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Türküne İndirilen Yumruklar", *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: V, S. 57, s. 668.

96 Birinci Dünya Savaşı başlarında Kıbrıs Türk basınına temsil eden tek Türkçe gazete olan Kıbrıs'ın kapatılmasından sonra 1919 yılı Eylül ayına kadar Kıbrıs'ta Türkçe gazetede yayınlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gürel, *age.*, C. I, s. 164.

97 Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını: 5, Lefkoşa 1997, ss. 11-14.

98 Yüzbaşı Nuri Ağa'nın oğlu olan Hüseyin Sırrı Bey (Bellioğlu), yükseköğretimini Mülkiye'de tamamlamıştır. Daha sonra Kastamonu'da memurluğa başlamış, Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İstanbul'a dönmüş, çeşitli il ve ilçelerde kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Hüseyin Sırrı Bey Milli Mücadele'de aktif olarak katıldıktan sonra BMM'de İzmit milletvekilliği yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Nevzat Karagil, "Eski Ekonomi Bakanı Sırrı Bellioğlu ile Kıbrıs Meselesi Hakkında Bir Konuşma", *Yeşilada Dergisi*, C. II, S.6-7 (Mayıs-Haziran 1951), ss. 20-21.

sonraki dönemde icar, hibe, emanet, veraset, vekâlet gibi sebeplerle üçüncü ülkelere verilmesinin söz konusu olması halinde adanın esas sahibi olan Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiğine dair şerhin antlaşmaya yazılması, diğerinin ise İngiliz yönetiminin adada tesis edeceği yeni idare sisteminde Kıbrıs Türklerinin haklarının korunmasını, İngiliz idaresi kontrolünde olan Evkaf İdaresi ve eğitim komisyonları gibi kurumların yönetiminin Kıbrıs Türklerine geri verilmesine dair hükmün yapılacak antlaşmada belirtilmesi istenmiştir⁹⁹. Ancak sonraki dönemde yaşanan gelişmelerden de anlaşılacağı üzere bu mektup ya Tevfik Paşa tarafından barış görüşmelerinde gündeme getirilmemiş ya da Konferans Başkanlığı tarafından dikkate alınmamış olabilir.

Kıbrıs Türkleri, savaş sonrası kurulacak yeni düzenin şekillendiği bu dönemde önemli bir girişimde daha bulunmuşlardır. Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin girişimiyle 12 Aralık 1918 tarihinde Lefkoşa'da 200 kişinin katıldığı Meclis-i Milli toplantısı yapılmıştır¹⁰⁰. Kıbrıs Türklerinin ilk ulusal kongresi olarak da nitelendirilen¹⁰¹ Meclis-i Milli'nin amacı, Kongre düzenleyicilerinden olan Başöğretmen ve gazeteci Mehmet Remzi Bey tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir¹⁰²:

“... Kıbrıs Türklerinin milli şuur, milli seciyeye-hem de kuvvetli bir şekilde-sahip bulduklarını göstermek lazımdı. Çünkü savaş yılları boyunca sesi duyulmayan Kıbrıs Türkünün varlığını Ensosçiler inkâra yelteniyor, İngilizler ise adadaki Müslüman ahalinin İngiliz idaresinde kalmaktan başka istekleri olmadığını ileri sürüyordu. Bu duruma son verilmeli idi. Etteki Ethersayacıların da İngiliz emperyalistlerin de yanıldıklarını, Kıbrıs Türkünün umumi irade halinde bir mefkûresi olduğunu ispat etmeli idi...”

Meclis-i Milli'de yapılan görüşmeler sonucunda iki önemli karar alınmıştır. Meclis-i Milli'de alınan kararların ilkinde Rumların Enosis girişimlerinde Kıbrıs Türk varlığının yok sayılmasının rencide edici olduğu belirtilmiş, ikincisinde ise Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca

99 Karagil, *a.g.b.*, ss. 20-21.

100 Sabahattin İsmail ve Ergin Birinci, Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre- Meclis-i Milli (1918)- Milli Kongre (1931), Gelişim Ofset, Lefkoşa 1987, s. 26; Meclis-i Milli'nin toplanma günü olarak bazı kaynaklarda 10 Aralık 1918 tarihini vermesine rağmen toplantıya bizzat katılan Fadil Niyazi Korkut “Hatıralar” adlı eserinde bu tarihi 11 Aralık 1918 olarak belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Korkut, *age.*, s. 29. Bununla birlikte Meclis-i Milli kararlarında toplantı tarihi 12 Aralık 1918 olarak belirtildiğinden dolayı bu tarih esas alınmıştır.

101 Sabahattin İsmail bu kongreyi, Birinci Lefkoşa Ulusal Kongresi olarak nitelendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler...*, s. 122.

102 İsmail ve Birinci, *Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında ...*, s. 32.